DE CONTAGIOSA EPIDEMIA, QUAE IN PATAVINO AGRO & TOTA FERE VENETA DITIONE IN BOVES...

Bernardino Ramazzini

10.

DE CONTAGIOSA EPIDEMIA,

Quæ in Patavino Agro, & tota ferè Veneta Ditione in Boves irrepsit.

DISSERTATIO

HABITA IN PATAVINO LYCEO

A' BERNARDINO RAMAZZINI

Practicæ Medicinæ Professore Primario.

DIE IX. NOVEMBRIS MDCCXI.

SERENISSIMO VENETIARUM DUCI

JOANNI CORNELIO

DICATA.

PATAVII MDCCXII.

Ex Typogr. Jo: Baptistæ Conzatti.

Superioribus Annuentibus.

DUX SERENISSIME

NUnquam sanè, paucas hasce paginas Amplissimo Nomini Tuo, SERENISSIME PRINCEPS, *fuissem ausus inscribere,*

nisi

nisi credidissem , temerarium opus non esse , si , quod in hac Constitutione bubulo generi adeò infesta , ac morusfera , ab universo hujus Civitatis Medicorum Collegio exegisti , privatus aliquis , ex eodem tamen ordine , idem præstaret , & quod sibi proprii ingenii tenuitas dictasset , SERENITATI TUÆ spontè offerret. Nemo non novit , quàm magna , & admiranda sit benignitas Tua , quæ CORNELIÆ Domus propria est & gentilitia , sicut nemo obsequia præstandi causa ad illam accedat , quin summa voluptate , & ampli patrocinii spe cumulatus abeat . Dissertationem hanc igitur meam , quam in Patavino Lyceo de hac Boum clade , nuper habui , Typis tradere , & SERENITATI TUÆ reverenter sistere non dubitavi. In illa præter remedia , quæ tum ad curationem, tum ad præservationem , salubria fore credidi , & quæ partim etiam profuisse sum expertus , Methodum aliquam pro illorum administratione proposui , ab acri ju-

di-

dicio , quo polles , ut spero non improbandam , si tamen TIBI in tam grandi rerum mole vacabit legere ; sed forsitan vacabit , quando non postrema cura TIBI est , Boum incolumitati , hoc est publicæ felicitati , prospicere . Quanti facerent Veteres Agrorum culturam, quæ sine Boum labore stare nequit , satis loquuntur prisca monumenta . Primi Romanæ Urbis Conditores , designatis aratro mœnibus , amplificandæ rei , conservandæque causa , cogitandum in primis duxerunt , de maritandis Ordinibus , ac de Bove aratore . *Sic illorum Nepotes , agricolationis adeò studiosos fuisse legimus , ut post debellatos hostes , post actos triumphos , à Curia ad Agros colendos secederent* , ubi eadem diligentia arva disponebant , qua Castra , gaudente Terra laureato Vomere , ac triumphali Aratore . *Postquam autem res Romana ad summam potentiam devenit , & in cultu esse cœpit Ars regnandi , Consules , & Imperatores, ex Arationis , &*

rei frumentariæ procuratione ad frequentissimam Urbem alendam sibi, communes plausus, & Nominis immortalitatem captarunt, uti apud rei nummariæ studiosos videre est in C. Marii C. T. nummo, in quo Boves juncti, atq; in argenteis ac æneis Vespasiani jam Imperatoris, Cos. VIII. in quibus jugati Boves spectantur. Non minus autem SERENITATI TUÆ, *& Gloriosissimæ* VENETÆ REIPUBLICÆ, *Romanæ Virtutis soboli, annonæ studium cordi esse, quàm olim priscis Romanis, palam faciunt tot edicta, ac tot Clarissimi Viri delecti ad coercendam feritatem, atque insolentiam hujusce morbi, qui nullam Bobus securitatem, neque sub ipsis Urbium mœnibus nec intra, vult pacisci, imò illos in ipso Civium conspectu jugulat. Tam miserandi excidii Spectatrix quidem esse nequit Urbs Adriæ Regina (ut enim Mundo singularis esset Pomœria habere non debuit, nec ut aliæ Civitates præfixos magnitudinis terminos) hæc omnia tamen intelligendo-*

doletque tam graviter Continentem affligi, unde tanquam à penu uberrimo depromit, quæ Mensas opimas atque hilares faciunt, sed fidit, speratque cura ac sollicitudine Tua, PRINCEPS SERENISSIME, voracem hanc flammam extinctam iri, & pristinam felicitatem rediturum. Sic TE diù, & plurimùm sospitet Summus temporum, bonorumque omnium Dispensator, nec TE ex hac mortali Vita revocet, nisi post longam annorum seriem, publicis rebus in summa prosperitate relictis.

SERENITATIS TUÆ

Dabam Patavii Die 12. Decemb. 1711.

Humillimus, Observantissimus, & Addictissimus Servus, & Cultor
Bernardinus Ramazzini.

SI veri speciem præfert quod vulgò dici consuevit, & apud Sapientes quoque receptum, Consuetudinem vim quandam legis obtinere, ut, qui illam violarit, si non plecti, laudari tamen haud quaquam mereatur, qualem mihi legem ipsemet imposuerim, modò quamvis serò nimis agnosco. Etenim cum annus iste secundi Sexennii, ex quo in hoc celeberrimo Lyceo Practicam Medicinam profiteor, sit complementum, ac quotannis in solemni Studiorum Instauratione, ut diù feriatam Juventutem ad Studia capessenda allicerem, Oratione aliqua proludere consueverim, nunc mihi jam effœtis corporis atque animi viribus, quando ætas prædatrix omnia secum aufert, magnum onus incumbere video, si consuetudini meæ nondum interruptæ obsecundare velim, ac vestram expectationem non omninò fallere. Audendum tamen ratus, in unum coactis,

qui

qui supersunt spiritibus, ita me comparaveram, ut quod antea præstiteram, hoc anno quoque pro viribus præstarem. Post aliquot igitur meditationes, argumentum non incuriosum, ut reor, nactus fueram, circa quod ingenii mei vires exercebam, cum præsens hæc autumnalis Constitutio præter modum insolens, atque ominosa, Opus quod moliebar, & ad umbilicum penè deduxeram, mihi è manibus excussit, & aliud argumentum à Medicis amœnitatibus longè diversum suscipere coegit, vestra tamen attentione A. O. non indignum. Nemo non novit, quàm inopinatè, quàm violenter Bubulum genus dira Contagio pervaserit flammæ adinstar, quæ ope nulla humana consopiri, ne dum restingui potuerit. Hæc primum quidem in Vicentino Agro subobscurè observari cœpit, mox in Patavinum transgressa, apertè se prodidit, ac longè latèque effusa, usque ad ipsa Urbis Pomæria, tam magnam ac horrendam Boum stragem edidit, ut tum Rura, tum Civitatem mœrore, ac metu complerit. Mœret rusticana Plebs, imò stupet attonita, dum ampla Bovilia vacua, ac deserta intuetur, dum quotidiè ferè Tumulos adspicit, in quibus sepulta sunt Fortunæ suæ pignora, propriis natis forsan etiam cariora, dum Bobus ex-

extinctis, Equos ad Frumenti sationem parum aptos cogitur sufficere.

Quid labor, aut benefacta juvant, quid vomere terras
Invertisse graves?

Sic miserandam Agricolarum sortem deflere libet cum Poetarum Principe, qui tertio Georgicorum huic non absimilem Boum cladem carmine descripsit. Mœrorem dissimulare nequeunt Cives, & Nobiles Viri, dum Prædia sua, & Villas, præcipuo ornatu, & patrimonio orbatas intelligunt, atque etiam vident. Tristatur, ac dolet Plebs urbana, dum Annonæ, rerumque omnium, quæ ad victum spectant, charitatem brevi secuturam prænoscit. Nemo est igitur, quæcumque sit ejus conditio, qui damnum aliquod non sentiat, & graviora quoque non timeat. De hac igitur tam portentosa Boum clade hodierna hac mea Dissertatione, seu potiùs prælectione, quam hoc Anno ad tractatum de Febribus, ac præsertim de Febre maligna ac pestilenti, sum habiturus, verba facere constitui, huius morbi Indolem, causas pervestigando, & quibus remediis illi obviam sit eundum.

Nec obtrudat quisquam, in hoc tam celebri Lyceo, ab hac Exedra, quæ ordinis sui primatum obtinet, indecorum esse pro

Hip-

Hippocratica doctrina M. Varronis, Palladii, Columellæ, Vegetii, aliorumq; Veterinariæ Artis Scriptorum documenta tradere, regeram enim ego, magnum Hippocratem, cui nullius rei scientia vilis habita est, non puduisse de Boum morbis verba facere, in Libro enim de Articulis, rationem adsert, cur Bubus tam facilè contingant femorum luxationes. Præterea si Congruentia, quæ omnibus in rebus momentum habet non leve, hic quoque suam meretur animadversionem, tractatio de hac Boum Epidemia nostri muneris est, Illustrissimi, & Spectatissimi Professores, Vobis quæso succurrat, quonam in loco nos simus, & professorium munus exerceamus? Nonne in Lyceo, cui à Maioribus nostris Bovis nomen est inditum? neque inauspicatò, quando Bos iste suis mugitibus, hoc est Doctrinæ robore totum literatum Orbem implevit, ut nulla pars sit tam longè dissita, quæ ad illius celebritatem non reboet, ac ubi non colatur magis illius nomen, quàm olim Serapis in Ægypto. Si ergo sub signo Bovis militamus, si Bos iste nos pascit, quis erit tam vecors, seu tam malignæ Indolis, qui indecorum putet provinciam hanc suscipere, quam detrectare velle impium, & nefas esset; eòque magis, quò ab Excellentissimo

Ma-

Magiſtratu, qui ſanitatis tutelæ Venetiis præſidet, ac proſtremò ab ipſo SERENISSIMO PRINCIPE demandatum eſt celeberrimo huius Civitatis Medicorum Collegio, ſeriò exquirere, quænam ſit huius morbi conditio, quæ cauſa, & quibus præſidiis ferocienti in dies malo poſſit occurri.

Affectionis genus, quod Bubulo generi bellum ad internecionem uſque videtur indixiſſe, ex frigore, rigore, horripilatione, mox ex calore acri, & vehementi per univerſum Corpus diffuſo cum pulſus frequentia, febrem eſſe ſatis liquet, malignam verò, exitialem, peſtilentialem etiam, ſi mavis, eſſe apertè teſtantur, quæ illam comitantur ſymptomata, qualia ſunt, magna anxietas, & gravis anhelitus, etiam cum ſtertore, & in principio febris, ſtupor & ſpecies quædam veterni, continuus ex ore, & naribus graveolentis materiæ deſcenſus, fœtidiſſima alvi proluvies, interdum etiam cruenta, anorexia, & abolita penitus ruminatio, puſtulæ quinta vel ſexta die per totum corpus erumpentes, ac tubercula variolarum ſpeciem referentia, communis tandem omnium eodem modo circa quintam, & ſeptimam interitus, cum Boves paucisſimi evadant, iique ſorte potiùs quadam, quàm remediorum dynami. Hæcquidem ex

ſe

ſe patent, quid verò intus patiantur miſerandi Boves, cum jacent anxii, ac ſtertentes, ac dum ſtant immoti, capite uſq; ad terram demiſſo, conjectare quidem poſſumus, ſed ex mutis animantibus, quæ per nutus nihil ſignificare poſſunt, nil certi reſcire poſſumus, quod forſan in cauſa eſt, ut difficilior ſit curatio. Cauſam igitur huiuſce malignæ febris pro viribus perſcrutemur.

Omnibus epidemiis, ſi à ſporadicis affectibus differre debent, id peculiare ineſt, quòd communem cauſam habeant, ſive ab Aëris vitio, ſive à corruptis alimentis, aut ab aliquo contagioſo fomite prognata fuerit, qui ab uno corpore in aliud tranſmigret, illique eandem labem communicet. Diſſimulare quidem non licet, tempeſtatum huiuſce anni non adeò legitimam fuiſſe temperiem, juxta illarum naturam, Æſtatis præſertim, quæ Veris ſpeciem præferre viſa eſt, non admodum latrante Syrio, nec Cicadis arbuſta rumpentibus; Annus tamen in univerſum non inſalubris fuit, neque multum in quæſtu Medicis, ac Pharmacopolis; nec ſolum in hac Civitate ſed in aliis quoque, & in tranſpadana regione, ut per litteras accepi, ut parum verax viſus fuerit Hipocrates, quòd *cum æſtas veri ſimilis eſt autumnales morbos expectare oportere*. Nulla in aere à Meteo-

re-

refectis portenta visa sunt, nulla in herbis, & frugibus apparuere rubiginis signa, quemadmodum Anno elapso, quo carbunculati morbo laborarunt fruges, nec tamen noxam ullam persensere Armenta, & Pecudes; in fructibus tum Æstivis, tum Autumnalibus, qui omnes ferorum fuere, nullæ deprehensæ sunt notæ, quas nebularum vredo inussérit.

Cœlum equidem non consului, ut viderem, num ex aliquo maligno astrorum influxu, pestilentiæ bubuli gregis causam divinare liceret, ut ex Saturni cum Marte syzigia, in Tauri signo; quemadmodum olim Marsilius Ficinus, in Consilio quodam Thusco Sermone edito ut ab omnibus intelligeretur, Pestis quæ Anno 1478. totam Etruriam, ac precipue Florentiam, depopulata est, causam retulit in conjunctione Martis cum Saturno in signo humano (quasi Asterismorum in hæc inferiora virtus ab inditis nominibus esset petenda, ut si forrè hujusmodi conjunctio observaretur in signo Arietis, aut Piscium, posset aliquis ovilli generis, aut marini populi excidium prædicere) Sed postquam, cum Juvenis essem, Pici Mirandulani libros adversus Astrologos legi, Judiciariam à studiis meis valere jussi. Aerem itaque, & pascua ab hoc crimine,

quod hujus morbi in causa fuerint, absolvere fas erit. Quis enim unquam sibi persuadeat, campos, & prata, talem ab Aere humorem combibisse, qui solis Bobus tam dirum esset venenum, cœteris verò animantibus, quæ easdem herbas pascerent, esset omninò innoxius? Aliam igitur causam comminisci oportebit, quam nonnisi à contagioso fomite licebit deducere, cujus rei non simplices conjecturas, sed argumentum habemus spodicticum.

Jam satis constat, & in acta publica relatum, ex Boum turmis, quos è Dalmatia & conterminis regionibus, mercatores in hæc loca solent adducere, Bovem unum à cœteris secessisse, qui à Bubulco repertus, & perductus in latifundium Illustrissimi, & Reverendissimi Comitis Trojani Borromæi, Canonici Patavini, pro hospitio, eadem labe qua erat infectus, hospites suos fœdavit, illo enim paucos post dies mortuo, paulatim eodem morbi genere omnes miserè perjere, uno tantùm superstite, cui in collo factum fuerat setaceum. Casus iste totam viciniam perterrefecit, sed nulla juvit diligentia, ut domus suas, & caulas à flamma nimis vicina præservarent. Illhæc itaque contagio paulatim serpens, totam Patavini agri amplitudinem brevi pervasit,

quin

quin postremò Padum transgressa, Æmiliæ Populis, idem minatur excidium.

Quoniam autem morbosi seminii ea est indoles, ut facilè sobolescat, & in immensum se propaget, si in subjectum proprium, & mumiatum, ut vocant, incidat, cujus rei amplissimum specimen habemus in lue gallica, quæ ex Indiis occidentalibus, a paucis navigantibus ad nos delata, Italiam primò, mox universam Europam, fœdissima, & ineluibili labe citissimè inquinavit, Non est quòd miremur, si per aporias, & effluvia, quæ ad modum atmospheræ expirant à Bobus Ægris, ab extinctis, à Stabulis, à Pascuis, quæ ipsimet Boves pascendo infecerint, promptius autem & facilius ab ipsis Bubsequis, & illorum vestibus, (pesti enim volupe est, in lana molliter cubare) non est inquam, quòd miremur, si hæc contagio tam longè latèque se se effuderit. Ubi igitur hæc Aura venenata subtilissima Bovem aliquem antea sanum afflarit, spiritibus vitalibus, & seroso latici se consocians, dum in Orbem agitur, naturalem sanguinis consistentiam lædit, & viscerum fermenta corrumpit, quare naturales viscerum functiones paulatim vitiati, & debitas excretiones coerceri necessum est, quod paulatim fieri fas est credere, non enim subi-

tò ac Bos aliquis venenum istud hauserit, vel quoquomodo illud susceperit, non illicò inquam, virulentiam persentit, ut qui a cane rabido commorsi fuerint, ad longum tempus sibi sani videntur, at postea ex improvisò, ad aquæ conspectum palam faciunt, quàm dirum venenum intus gestarent. Naturalem sanguinis consistentiam ab hoc contagioso fomite lædi paulò ante diximus, suppono etenim, imò pro certo habeo venenum istud esse de illorum genere, quæ sanguinem potius figant, & coagulent, quàm dissolvant, id primum attestantur symptomata, quæ febrem comitantur, nempè anxietas, gravis anhelitus, stertor, & stupiditas, ocularis quoque inspectio, dum à Lanius Boves extincti dissecantur, qui licet adhuc calentes parum aut nihil sanguinis effundunt. Bos præterea piger ac tardus ex sua natura est, & Carnes habet duras, *& graves ad stateram*, ut ait Hippocrates, data nimirùm paritate molis ad carnes cæterorum Animalium, idcircò illius sanguinem talem esse oportet. Taurinum sanguinem inter venena recensuit
Lib. 6 cap. 25 Dioscorides eò quòd epotus ad coagulationem in sthomaco sit facilis, Prævorius autem propter flatulentiam, Themistoclem sanguine taurino calido epoto sibi mortem conscivisse, ex Plutarcho, in ejusdem vita ha-

habemus. Mirùm itaque non est si venenatus hic fomes, in huius animantis genere sanguinem ex sua natura crassim coagularit. Hanc cruoris concretionem in malignis febribus observatunt Scriptores, uti Petrus Salius, qui refert in quadam ex maligna febre extincta repertum fuisse in Arteria magna sanguinem ita concretum, *ut præhenso illius sanguinis altera principio, totus sanguis coalescens, ita integer eductus fuerit, perinde ac gladius è vagina extrahi solet*. Idem quoque aliquando *in pestilentiis accidere* testatur Richardus Lover in tractatu de corde: Nisi autem talis esset in hac Epidemia sanguinis conditio, non protraheretur ad tot dies febris, ubi enim sanguis est nimis dissolutus, & vis deleteria humorum corruptioni prævalet, febrilis calor est adeò mitis, ut ægri interdum se febrire non putent, sed citissimè intra unam vel alteram diem occumbant. Postquam igitur fermentificus, & pestifer hic fomes per venas, & arterias tanquam per cuniculos totum corpus peragrarit, tunc tanquam hostis ex insidiis erumpens feritatem suam patefacit, febrem malignam excitando, quæ intra quintam, aut septimam, lanienam suam absolvit, indiscriminatim Boves aratores, Tauros, Vaccas, Juvencos, Vitulos jugulando.

De febre pestil. & syncop. card. c. 4.

Cap. 2.

Hujus autem Pestis primam originem, num Bos ille peregrinus eam aliunde susceperit, vel in ipso primum genita fuerit, exquirere ad rem nostram parum refert. Necesse est enim quemadmodum in libro de Contagione tradit Fracastorius, ac pariter Joseph Aromatarius, in libro de rabie contagiosa, quòd ad aliquod Animal tandem sit deveniendum, in quo productum fuerit morbosum seminium. Extra enim controversiam est non solum in Brutis, sed etiam hominibus per varios corruptionis gradus, generari posse venena, ac talis naturæ humores, qui ad alia corpora symbolica, & analoga facile transeant: sic qui tabe pulmonari laborant, consanguineos suos facilè inficiunt, si cum illis consuetudinem habeant, Lippitudinem contagiosam esse verus est observatio.

Dum spectant oculi læsos læduntur & ipsi,
Multaq; corporibus transitione nocent.

In Boum cadaveribus, quotquot Lanionum secespitæ subjecta fuere coram Excellentissimis Anatomes Professoribus D. Molinetto, & Viscardo, id singulare in omnibus repertum est, in Omaso nempè, corpus quoddam durum, & compactum, ventriculi parietibus fortiter adhærens, magnæ molis, & intolerandæ graveolentiæ; in alus verò partibus repertæ sunt hydathides, in cerebro, pul-

mo-

monibus, ficuti etiam ingentes veficæ folo flatu plenæ, quæ diffectæ diram Mephitim exhalarent, ulcera in radice linguæ, & ad illius latera veficulæ fero plenæ. Illud verò corpus durum, & compactum ad inftar calcis, quod in Omafo obfervatur, primùm productum effe contagiofi miafmatis, pro certo habeo, dum tacitè fævitiem fuam exercens ftomachicum fermentum labefactat, & corrumpit; non enim eft credibile poft febrem excitatam conflari hoc corpus intra paucos dies, dum Boves ubi primùm febrire cœperint, quodcumque alimentum averfantur, nec quidquam, nifi liquidum per os infundi poteft: cœtera verò, quæ memoravimus, malignæ febris producta effe, facilè crediderim, fed omnium Phœnomenorum exactam rationem adferre vellem non patitur unius horæ ambitus, ampla enim materia fuppeteret ad integrum tractatum confcribendum.

Verùm ne amplius vos morer, A. O. ad ea properabo, quæ fuperfunt dicenda, conjectando nempè, quem finem habitura fit hæc contagio, & num aliquid gravius portendat, ac quod magis refert, quid agendum. Quoad primum in hac Epidemia, idem quod in cœteris evenire folet, fecuturum exiftimo, nimirùm quòd poft tot tentamina,

tot experimenta, ac præsertim post observatam methodum, quam morborum Medicatrix Natura servat in iis Bobus sanandis, quos maligna febris non sustulerit, felicior curatio possit institui, ac forsan hujus veneni verum, & specificum remedium reperiri, quo malignum istud miasma penitùs extirpari possit. Levamen quoque aliquod expectare licet ab adventante Hyeme, ac à ventis aquilonaribus, qui tanquam Aeris scopæ australes flatus pessimæ semper indolis procul abigant, quales venti per totum Octobris Mensem dominatum obtinuere. Memoratu dignum est, quod de ventorum potestate supra humana corpora refert Vitruvius. *In Insula Lesbo* (inquit ille) *Oppidum Mitylene magnificenter est ædificatum, & eleganter, sed positum non prudenter. In qua Civitate Auster cum flat, homines ægrotant, quando Corus tussiunt, cum Septentrio, omnes in salubritatem restituuntur.* Quantum sævierit Pestis Octobris mense, Austro, & Euronoto flantibus, satis vulgatum est, cum plures dies adeò nefasti fuerint, ut neque quotidianis hecatombis, interdum etiam geminatis, furialis hæc, & execranda febris mitior fieri, nedum placari potuerit. Scio equidem, calori, & frigori morbos pestiferos non admodum auscultare, cum ali.. fuerit observatum, in summo

Lib. 1. cap. 6. de Arch.

mo æstu, & summo frigore pariter sævisse hominum pestem; attamen cum feralis hic morbus qui celeris est motus, ortum habuerit æstivo tempore, incrementum, atque etiam suum acmin autumnali, sperare licet, quod hyemali tempore finem & sui desitionem, ope divina sit habiturus.

Num autem hic Epidemicus Bovini populi morbus longum in tempus perseverans, humanis corporibus labem aliquam affricare valeat, ut nonnulli suspicantur, non alienum est disquirere. Si in morbis malignis, qui ratiocinia nostra persæpè eludunt, quidquam ponderis habent rationum momenta, sperare licet homines intactos, & illæsos relicturum esse, etenim si trium mensium spatio lues ista alia Ruminantia, & Cornigera non attigit, quamvis inter ea magnus sit symbolismus, nec Equos, sues, ac alias Sylvestres feras hactenus quidquam læsit, non apparet ratio, cur homines, qui ab istis Animantibus tam longè distant, debeat afficere.

Non sum nescius inter futuræ pestilentiæ signa, quæ plurima sunt, recenseri solere non Boum solumodò, sed aliorum quoque animantium stragem, qualis ea fuit, quæ Ægynam insulam depopulata est, de qua Ovidius

Stra-

7. Met. *Strage Canum primò, Volucrumq; Aviumq; Boumque.*

Dec. 3. Lib. 10. ac ea, quam memorat Livius, quæ in Sicilia Romanum exercitum, & Chartaginensem penè delevit, de qua Silius Italicus

Vim primi sensere Canes, mox nubibus atris
Lib. 14. *Fluxit deficiens penna labente, Volucris.*

Cui aliam non absimilem refert Dionysius Halicarnasseus, quæ *primò Equorum, Boumq;* Lib. 5. *armenta invasit, mox pecudes, & alia quadrupedia aggressa est, deinde Pastores, & Colonos attigit, & totum Romanum agrum pervagata, Vrbem invasit.* Ast illorum temporum pestilentiæ non in solis Bobus, sed in omnibus animantibus, ut ipsis etiam Maris Piscibus non parceret, (qualis ea fuit, quam Lucretius carmine descripsit,) sævitiem suam exercuere, ut quæ ab Aeris vitio ortum duxissent; de quo non habemus quòd suspicemur; in solis enim Bobus, & facilius in iis, qui habitiores, & pinguiores essent, quàm in gracilibus, hæc lues alimentum invenit, quo rabiem suam pasceret. Magna tamen cautione utendum est in tumulandis cadaveribus, terra altè defossa, quemadmodum publica edicta præscribunt, si quid enim timendum, præcipuè à nimia cadaverum copia, ex quibus minus aptè humatis, ac postea putrefactis, redeunte Vere, pravi

ha-

halitus Aerem inquinare possint. Bonum autem esset, in loco inculto, seu in pratis, quæ arationi non sunt subjecta, cadavera humare. Ubi enim de morbo contagioso agitur, nunquam satis cavemus, dum cavemus. Quoniam autem, solutis in liquamen Cadaveribus, necesse erit terram subsidere censerem, bonum esse, novam terram superingerere, in illam conjiciendo graminis, aliarumque herbarum semina. Refert Petrus Forestus Delphis apud Batavos Peste jam sopita, & cœmeterio Templi vetusti, cadaveribus oppleto habitam consultationem inter medicos, num Calce, aut Lapidibus illud cœmeterium esset obruendum, ac decretum fuisse ut multa terra superinduceretur atque in eam varia herbarum semina conjicerentur, *ut crescente gramine, & clausis spiraculis luet minus denuò pullularet.*

Lib. 6. obser. 25. in schol.

Silentio tamen præterire non licet, observatam aliquando pestem in solis Bobus, ac postea secutam hominum pestilentiam; interdum etiam hominum Pestem in Boves terminasse. Primum exemplum habemus ex Livio, qui scribit pestem magnam in Boves ingruisse, sequenti anno ad homines vertisse. Secundum verò apud Ripamontium Chronistam Mediolanensem, qui in Libro

Decad. 5 Lib. 1. cap. 21.

de

de Peste, quæ anno trigesimo exacti nuper seculi cispadanam, & transpadanam regionem pessimè mulctavit, pestilentiæ hominum, pestem Boum subsecutam refert. Hisce tamen duobus monumentis totidem habemus, quæ opponamus nec longè petenda. Primum à celeberrimo Fracastorio, qui in Opere doctissimo de Contagione scriptum reliquit, Anno decimoquarto supra sesqui millesimum diram pestem in solos Boves irrepsisse, quæ in tractu Forojuliensi primum nata, exinde usque ad Euganeos, postmodum in Veronensem agrum, aliasq; Venetæ Ditionis regiones delata, magnam Boum cladem ediderit eodem fermè modo, ac iisdem symptomatibus, ut hæc nostra illius soboles videatur. Alterum monumentum suggerunt nobis libri manuscripti Artis Lanionum, quibus non est deneganda-fides, quales libri in hac Civitate asservantur, in quibus ad posterorum memoriam ab Antonio Faccio scriptum legitur, Anno nonagesimo nono ejusdem seculi, quo vixit Fracastorius, adeò gravem in Boves pestem grassatam, ut publicis Augustissimi Senatus Veneti Edictis vetitum fuerit, ne Caro Bubula, Caseus recens, Butyrum, Lac sub capitali pœna in hac Civitate divendi possent, sed solis carnibus Vervecinis vesci liceret; attamen iis annis nihil sinistri, præter rei familiaris damnum

Lib. 1 c. 12.

ho-

hominibus obtigisse, certo scimus; habemus igitur unde spes nostras alamus.

Utrum autem, grassante hac Epidemia, carnis bubulæ sanæ creditæ adeò tutus sit usus, ut noxam ullam humanis corporibus non possit inferre, abs re non erit disquirere. Res equidem suspicione non vacat; etenim, etiamsi Bos antequam ad lanienam ducatur, fuerit observatus vegetus, atque hilaris, ac postea in illo jugulato, & excoriato, nullæ in visceribus deprehendantur corruptionis notæ, quæ in cæteris, qui ex hoc morbo intereunt, deprehenduntur, attamen certi non sumus, quòd Bos ille, contagiosum fomitem non gestaret, quod alus etiam communicare posset; credibile est enim, paucos apud nos esse Boves, qui afflatum hunc malignum non persenserint, licet sani degant, morbosi enim seminii ea est subdola malitia, ut hominum judicia non rarò fallat, persæpè enim evenit, ut qui illud in se continet, & secum circumfert, læsionem nullam sentiat, nec forsitan sensurus sit, in alium tamen ejusdem speciei possit facile transferre. Hujus rei exemplum habemus in gallico morbo, non rarò enim contingit, ut aliquis à muliere infecta luem suscipiat, nec quidquam sentiat, & Uxori postea eam communicet, sic ut illa paucos

post

post Dies gonorrhæa, vel bubone corripiatur; ex quo fit, quòd non leves rixæ, & jurgia inter conjuges oriantur, & Uxor pudicitiæ suæ conscia virum maledictis incessat quòd ab illo tam fœda labe inquinata fuerit, ille autem, qui se perfectè sanum agnoscit nec quidquam de infectione suspicatur, de conjugis fide non parum dubitet.

Quæst. med. leg. lib. 3. tit. 3. quæst. 6.

Qua de re legendus Paulus Zachias, Mercurialis, Gaspar à Rejes. Circa esum carnis bubulæ memoratu dignum est quod refert Theodoricus Skenkius in Hist. humorgen cap. 2 his verbis *olim decertatum Venetus, & Patavii inter Lanios, & incolas, quòd illi ex Hungaria Boves advectos, emptos & mactatos in Macello vendidissent, quos tamen Cives lue quadam infectos fuisse noverant, cum fluxu alvi cruento tentati plurimi periissent, translato nimirum ab uno ad alterum contagio. Hac de re consulti Medici Patavini, in ea fuere sententia, Carnes hujusmodi esui adhibitas innoxias esse, eo quod esset contagium particulare, & specificum, ac omnis malitia fuisset emendata ac discussa à prava agitatione gymnastica, antequam Boves mactentur.* Contrariam opinionem sustinuisse Medicos Venetos tradit Christophorus Fridericus Garammannus in Opere suo eruditissimo de Mortuorum miraculis, eò quia carnes hujusmodi, essent con-

De morb. Gal. Cap. Elisque. 60. n. 12.

contagiosæ, & cadaverosæ. Fabius Paullinus Medicus Utinensis controversiam hanc dirimere aggressus est, suam enim sententiam dixit, nimirùm si necessitas urgeat *in cibum carnes vocare, sale aut aceto prius probè esse macerandas, visceraque cum aliis interraneis esse abiicienda, cum in iis causæ morbificæ fomes & Nidus existat*, qualis cautio num sufficiat, & omnem dubitationem tollat, liberum cuique esto judicium. *Paul. Marini.*

Quid ergo agendum in tam exitiali morbo, qui bubuli generis extinctionem videtur interminari? In id unum incumbendum esse, persuasum habeo, ut per universalia alexipharmaca (quando particulare, & specificum hujus Veneni remedium non habemus) miasma istud pestiferum extinguatur, aut saltem enervetur, ut natura roborata illud ad cutis ambitum ableget, atque extrudat, quando per ulcera, pustulas, & tubercula in iis Bobus, qui evasere, sponte excitata ipsamet natura, nobis indigitavit, qua via sit incedendum. Crediderim itaque in curatione hujus malignæ febris, ea Methodo procedendum, quæ à bonis Medicis servatur in curanda variolosa puerorum febre, distinguendo tempus ebullitionis à tempore expulsionis, tempore nimirum ebullitionis erit cautè utendum reme-

medijs calidioribus, nè intendatur calor febrilis, & plus æquo effervescat massa sanguinea, cui facilè succedit perturbata concoctio, quam Natura rectrix intendit, qua in re non leviter peccatum esse censeo, cum hujus febris initio ad calidiora cardiaca ventum fuerit, & præcipuè ad vina meraciora cum multa therïaca, quare præposterum remediorum usum, stragem longè majorem edidisse censeo, quàm febrem ipsam. Non desunt Medicæ Praxis docti Scriptores, qui in variolosis constitutionibus in principio febris præcipitantibus utendum esse volunt. Dum hæc sub prælo essent, apud amicum ea legi quæ Illustrissimus, D. Joannes Maria Lancisius Clementis XI P. O. M. Archiater meritissimus, ac Intimus Cubicularius perdocte, & eruditè, ut solet in omnibus, de hoc morbo consultus, scripsit, nam inter varia monita, hoc habet, quòd cardiacis acida sint maritanda. In Febris itaque principio moderatè agendum per alexipharmaca, in progressu verò morbi, & despumationis, & expulsionis signis liberalius Bezoardicis utendum.

Ut autem ad remediorum materiam descendamus, quando id unum est, quod expetitur, & à nobis exigitur, nequaquam verò nuda verba. Quoad præsidia externa, san-

sanguinis missio visa est improsperè cessisse, idcircò cœpta est omitti; nihil tamen sævitiæ suæ remisit morbus, imò truculentior factus est. Equidem in omnibus Epidemiis suspecta est Phlebotomia, sicuti purgatio, unde Celsus, *Sanguinem non facilè mittere, alvum non facilè ducere*, in febre tamen variolosa passim mittitur sanguis, in pueris bimis, aut trimis per cucurbitulas scarificatas, & quibusdam in locis etiam per venam sectam, in principio tamen febris. In hac itaque Boum febre, non salubrem tantùm, sed necessariam fore venæ sectionem crediderim, ad sarcinam minuendam, ut mitior fiat ebullitio totius massæ sanguineæ, & per sua vasa circulatio. Cum enim, ut diximus, Bovis cruor ex sua natura sit valdè crassus, & ad facilem concretionem pronus, atque venenum istud de illorum sit genere, quæ massam sanguineam coagulandi vim habent, quo precor remedio laboranti Bovi, & anhelanti ob sanguinis concretiones in vasis sanguifluis, in pulmone, in Corde, quàm per ipsam sanguinis missionem promptiùs, & faciliùs poterit succurri? Animadversione dignum est, quòd lues ista, Boves robustos,& valdè obesos faciliùs corripiat, macilentos verò, qui vix ossibus hæreant, prætergrediatur, propterea in hac febre, quæ non absimilis est iis, quas appellant inflammatorias Lib. 2 cap. 7.

C (qua-

(quales sunt, quæ in pleuritide, peripneumonia, angina observantur) sanguinem in fervorem actum, & alioquin ad coagulationem aptum, detrahere, salutare consilium erit. Clamitet autem ad ravim usq, contra hanc operationem, quisquis velit, non enim video (si tamen per analogismum in curanda hac febre licet procedere, ut in curatione febris pestilentis, quæ homines corripit) ego, inquam, non video, cur miseranda hæc Animalia, dum febriunt, & oculis lacrymantibus, opem aliquam quodamodo implorant, hoc magno remedio debeant destitui, morbi enim magnitudo, plethorica dispositio, ob pascua hoc Anno solito uberiora, phlebotomiam manifestè exposcunt, in principio tamen febris, dum vires validæ permittunt, quam doctores Medici in febre pestilenti, uti Scnertus, Sepralius, Antonius Ponce Sancta Crux, Fracastorius, & alij gravissimi Scriptores admittunt. Certè vires horum animalium, in ipso etiam vigore morbi satis validas esse observavi, è stabulis enim educti, & per campos circumducti experiundi causa, num herbam aliquam velint pascere, robustè incedunt, & suæ libertati relicti, ad stabula promptè recurrunt. Circa porrò venarum delectum, non adeò laborandum, ubi enim ad vasorum plenitudinem tollendam mittitur sanguis, pa-

tum

rum referre, an ab hac, vel illa vena mittatur.

Inustiones quoque lato ferro candenti faciendæ in collo utrinque, sublata enim eschara, apparebunt ulcera, quæ vesicantium loco esse poterunt; aures quoq. rotundo ferro perforandæ, indita postea radice hellebori, ut Veterinarij Scriptores suadent; similiter sub mento perforanda palearia, injecto postea funiculo, quem setaceum vocant, indiget enim Natura aliquo emissario, per quod venenum istud exanthlet; nulli enim comperti sunt evasisse Boves, nisi per pustulas in cute excitatas, multum crassæ, ac fœtidæ materiæ fundentes, nec Bovem ullum, qui sic purgatus fuerit, recidivam passum fuisse adhuc accepi; nam ex Hippocratis oraculo in sexto Epidemiorum; *Quidquid suppuratur non revertitur; ipsa enim maturatio, & judicatio simul, & abscessus*. Observatione dignum est, quod refert laudatus Fracastorius, ait enim, eos *Boves, quibus labes à faucibus ad armos descendebat, & inde ad pedes, sanatos fuisse, quibus autem hæc permutatio non fiebat, ut plurimùm interiisse*. Linguam, & palatum, aceto, & Sale colluere sæpiùs oportebit; frictiones pluries in die faciendæ ad faciliorem perspirationem obtinendum, ac ut cutis paratior sit ad accipienda rejectamenta nervorum & arteria- Sect. 3. Lib. 1. cap. 12.

C 2 rum

rum in glandulas; Cum persæpè in faucibus generentur tumores & crustæ, uti fit in variolis, ut nihil per os possit infundi, compertum est baculum salignum viridem Butiro inunctum, longitudinis ulnæ, & amplius per os inditum, valdè contulisse ad impedimentum illud tollendum.

Quoad præsidia interna, hæc è triplici regno erunt petenda. E' vegetabili plantas multas habemus cardiacas, quarum magna est supellex; Decoctio itaque in aqua fieri poterit ex foliis Scordii, Cardui Benedicti, Dictami Cretici, Centaurii, Radicibus Gentianæ, Tormentillæ, Scorzoneræ, & similibus, quibus addi poterunt cicoracea ad illarum calorem temperandum, quæ decoctio, bis, vel ter in die per os infundi poterit ad duas, vel tres libras. Cum verò febris ad statum pervenerit, decoctio ista ex prædictis plantis debebit esse saturatior ad expulsionem promovendam. Camphora quoque magnum antipestilentiale, accensa, & in aquam conjecta, potionem efficiet aptam ad pestiferum Miasma perdomandum, & Diaphoresim promovendam. Pulveres quoque ex iisdem plantis parati, & in aqua cardiaca dissoluti, exhiberi poterunt.

Ut autem præter universalia alexipharmaca, quæ pro malignæ febris curatione à ve-

ge-

getabilium classe abundè suppetunt, aliquod singulare proponamus, placet expendere, num solenne illud antipyreticum, h. e. cortex peruvianus, vulgò China Chinæ, ad malignam hanc febrem expugnandam salutare remedium esse possit. Equidem hoc præsidii genus in febribus periodicis mirandum præstat, ac præsertim in tertianis intermittentibus malignis, quæ in ipso impetu accessionis, ægros interdum necant, quarum febrium in Constitutionibus meis epidemicis Mutinensibus mentionem habui, hoc enim febrifugum, fermentum illud malignum, sive penitus restinguit, sive ita enervat, ut periculum illud tollatur, ne æger in ipso febris accessu intereat, ast in febribus continuis, & inflammatoriis, perratò ex corticis peruviani usu, febrem solutam observavi, si tamen habenda fides Richardi Mortoni rationibus, & experimentis, qui in quacunque febre venenum quoddam spiritibus vitalibus hostile agnoscit, cur in hoc Bovini generis morbo expetiti non licebit hujus febrifugi virtutem? Isthæc enim Boum febris continua, & acuta, à febribus continuis ab aliqua inflammatione comitatis, quæ homines corripiunt, nullatenus differt, licet Joseph Aromatarius ex Antiquorum doctrina differentiam aliquam statuat inter fe- *Par. pr. parti 11. de rab. Contag.*

febres brutorum, & febres hominum, ut brurorum febris καῦσος, hominum verò πυρετός vocitetur. Possent itaque unciæ tres pulveris Chinæ Chinæ (quando hujus remedii largior dosis esse cœpit, quàm olim) infundi in libris decem vel duodecim aquæ cardiacæ, seu vino non admodum generoso, quæ infusio inservire poterit pro quatuor, vel quinque dosibus, bis illam in die exhibendo in febris tamen principio, & cũ primùm Bos ægrotare cœperit.

Sua quoque remedia suppeditabit regnum animale; Cornu Cervi primas tenebit, infusio itaque ac decoctio, & quæ ex eo parantur remedia erunt ex usu. Pulvis viperinus, qui febrilem calorem non adeò intendet, bis in die exhiberi poterit ad dracmam unam, in aqua cordiali tepida pariter dissolutus, efficacior tamen esset vipera una, vel altera in aqua cordiali decocta, febris enim ista intra paucos dies cursum suum absolvit. Quoniam autem inter cœtera symptomata, gravi anhelitu, & stertore Boves premuntur, sperma cœti tanquam remedium aptum ad dissolvendas sanguinis concretiones, & in asthmate usurpari solitum, præscribi poterit ad drachmas duas in vino tepido dissolutum. Mineralia quoque, ut quæ non tam facilè a calore nativo, & digestiva facultate alterantur, uti vegetabilia,

lia, & animalia, sed integris viribus corpus pervadunt, symbolum suam conferent. Antimonium diaphoreticum, paratu facile, & exiguæ impensæ, quod nihil aliud est, quàm Antimonii crudi in pulverem contriti, cum æquis partibus Nitri, in crucibulo, vel mortario Æneo per carbonem ignitum, aut bacillum ferreum candentem, conflagratio, ter, vel quater repetita, addita semper novæ conflagrationi æquali portione salis nitri, erit proficuum remedium ad obtinendam illam, quæ expetitur, expulsionem diri veneni ab intimis ad extima. Quoniam verò, repertos ajunt esse lumbricos, & Ascarides in intestinis, quod perfacile est credere, cum etiam in pestilentiis hominum observari soleat verminatio, non solum in ventriculo, & intestinis, sed etiam in aliis partibus, quod in scrutinio Pestis tradit, Pater Athanasius Chircher è S. J. & animatam putredinem appellat, ad remedia anthelmintica erit confugiendum, Mercurii infusio, ad libram semis super cineres calidos, in aliqua ex prædictis aquis optimum erit remedium, cœteris quæ decantantur præferendum, quando enim inter helminticos scriptores disputari solet, num acida, an dulcia ad vermes necandos sint usurpanda, Mercurium, licet insipidum, id va-

 len-

lenter præstare, & frequenti in usu esse, pro certo habemus. Idem quoque efficiet Mutinensis Agri petroleum, præter enim id, quod vermes enecat, putrescentiam quoque corriget, & diaphoreseos erit stimulus. Nostrates rustici, cum vitulos habent verminantes, quod facilè deprehendunt ex odore, quem Vituli expirant, cum lacte exhibent istud petroleum, ad guttas aliquot per os infundendum.

Quoad alimentum, potiones parari potetunt, ex farina hordei, tritici, panis contriti ad instar prisanæ. Pro potu laudatur fœni puri, odorati, mense Maii collecti, in aqua Maceratio, quod potionis genus hisce animalibus gratum esse observavi. Externorum quoque habenda est ratio. In loco calido Boves detinendi, & custodiendi stragulis cooperti, cavendo quantum licet ab Aere frigido: quotidie stabulum suffumigando ex baccis Juniperi, Galbano, & similibus.

Atque hæc quidem ad Therapœiam, modò pauca quædam documenta pro hujus meæ prælectionis Coronide, in prophilaxeos gratiam lubet proponere, quando longè præstantius est præservare, quàm curare, sicuti satius est tempestatem prævidere, ac illam effugere, quàm ab ipsa evadere. Cum igitur Boves ab agris post la-

bo-

bores in ſtabulum ad hyemandum jam ſint deducti, ut milites ad caſtra hyberna, magna diligentia ſtudendum erit, vt ea loca in quibus Boves ſani degere debeant, munda ſint, quantum fieri poteſt, ac ſæpè ſuffumiganda, quæcunque animalia, ut ſues, Oves etiam ab illis arcendo. Solent ruſtici, ut ſtabula hyeme ſint calidiora, fimum, & excrementa Boum in iis cumulare, ſed ſatius ſi quotidie aluinas fœces aliò adſportent. Conſilium ſalubre erit parietum cruſtas abradere, eo modo, quo Judæi ex legis edicto jubebantur cubiculorum, in quibus leproſus aliquis habitaſſet, parietes cruſta denudare, & flore calcis obducere, ſolùm autem in hoc caſu muros eradere ſufficiet; timere enim licet, ne recentis calcis odor hyemali tempore Bobus inibi concluſis poſſit officere. In id quoque erit incumbendum, ut pura, & munda ſint illorum alimenta, cavendo, ne fœnum, paleæ, & alia, à pluviis, & illuvionibus fuerint inquinata; parciùs quoque erunt alendi, ne plus æquo pingueſcant; non enim hoc anno polyſarcia, ſed ſanitas procuranda. Æſtate quidem, quo tempore, in frugum tritura, aratione, & plauſtrorum vectura exercentur, ac multum eſt quod diſſlatur, pleniùs ſunt alendi; aſt hyeme, Lev. cap. 14.

hoc

hoc anno præcipuè, quo suspecta est sanginatio, & macies tutior visa est, moderata diæta in iis nutriendis erit utendum.

Frictiones pluries in die adhibendæ, non solùm manu, sed strigilibus quoque, multum enim conferent ad sanguinem in sua fluiditate continendum, simulque ad superfluitatem exhauriendam, si præsertim frictiones sint validæ: habet enim hoc præsidii genus varias facultates, modò implendi, modò extenuandi. Celsus ex Hippocrate scripsit, *Frictione, si vehemens*
lib. 2 cap. 14 *sit, durari corpus, si lenis molliri, si multa minui, si modica impleri*. Si nimis pinguescant, quandoquidem hoc anno copiosa erit bubuli generis annona, posset etiam institui phlebotomia, sed diæta si fuerit conveniens, venæ sectionis, atque etiam purgationis erit vicaria. Postremò cum ex observatione Boum, qui in hac tempestate evaserint, satis constet, naturam per crustas, & ulcera excitata in corporis ambitu, & multam saniei expurgationem, morbosum illud miasma, luem hanc expugnasse, sanum consilium foret emissarium aliquod in bobus sanis aperire, per quod si qua sint vestigia morbosi seminii, illa sensim extrudantur. Aureum documentum habemus ex

Hip-

Hippocrate in 6. Epid. ad rem nostram accommodandum, hisce verbis. *Decubitus quidem, in quibus facta tollit, hac ante facta prohibet*. Locus quidem subobscurus est, uti sunt Hippocratis Oracula, sed illum egregiè explicat Vallesius, ait enim, decubitus à natura factos, *qui sunt aliorum morborum medela, eosdem morbos antevertere, & præservare, si tales decubitus arte procurentur, non simpliciter tamen, quemcumque decubitum, sed illum, qui facta tollit*. Non inutile igitur foret sanis Bobus, palearia sub mento candenti ferro perforare, atque funiculo indito, apertum, illud diù servare, ut per illud paulatim egerantur impuritates illæ, quæ hujus contagiosi fomitis sunt soboles, & in capite potissimùm acervari solent. Sect. 3. ex Valleſio.

Sed cur ingenii mei tenuitatem frustror, ac divexo, ut morbi hujus Naturam, & caussas explorem, ac Medicinæ præcepta ad veterinariam traducam? Jamdudum veram, & immediatam hujus ferini morbi causam agnovit, ac patefecit Purpurati Principis, ad hujus Urbis incolumitatem cœlitus demissi admiranda pietas, & sollicitudo: nullam aliam scilicet esse causam, quàm Deum justissimum criminum vindicem, nobis iratum, sicuti etiam idem ipse unicum

cum & verum apetuit antidotum, decretis ad plures dies supplicationibus ad cœlestem iram placandam. Magna sanè frequentia, clausis ubique Officinis, ad excelsam hujus Urbis Basilicam concursum est, ut nunquam aliàs tantus in unum populi conventus fuerit observatus, nec tanta erga Superos reverentia, ac pietas. Neque verò fervor hujusmodi postea refrixit, uti aliquando fieri consuevit, sed perstitit, magno ad alia celeberiora Urbis Templa Populi confluxu, quin cœteris Civitatibus, quæ eodem malo premuntur, exemplo fuit, ut ad divinam opem implorandam publicis precibus confugerent. Hæc tam subitò mutata rerum facies & recens nata hic, & alibi pietas, quam graviorum malorum metus expressit, in mentem revocant magnam illam Romanæ Urbis consternationem, quam Livius hujus Civitatis immortale Decus, tam egregie descripsit, quando nimirum Annibal, fusis, ac deletis Romanis exercitibus, ex improvisò Romam petit, ac illam tam arcta obsidione pressit, ut trepidantis Civitatis clamores audiret; subito enim terrore perculsus Romanus Populus, ad Templa, & Aras Deorum turmatim concurrebat, ut victimas mactaret, & pro publica salute vota conciperet; visebantur mu-

Decad. 3 Lib. 6. cap. 6.

mulieres passis crinibus, effusæ in lacrymas, cum parvis liberis ad Templa convolantes, ac ibi ad Simulacra Deorum armillas, anulos, aurea monilia appendere, ferreas scilicet Pœnorum catenas, & asperrima vincula metuentes. Hanc eandem consternationem eleganti carmine descripsit Silius Italicus. Lubet hic Carmina hujus Poetæ verè aurea ad rem nostram apponere. Lib. 2

Tanta adeò, cum res trepidæ, reverentia Divum
Nascitur, & rara fumant felicibus ara.

Num hisce temporibus congruant hi duo versus, Vobis A. O. Judicandum relinquam.